Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman.
Coornherthuis,
Hoofdstr. 84, Driebergen
Telefoon 03438-2878
Redacteur A. Zoetebier
Hoofdraadsman

EGO

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING VOOR MILITAIREN. NR. 5 — MEI 1976 — 15e JAARGANG

Abonnementsprijs ƒ 6,— per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen. Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

In dit nummer

Humanistisch Verbond komt op voor gewetensbezwaarden ● Emmylou Harris ● Film ● Parlementaire enquête? ● Het rosse leven en welzijnswerk ● Boeken en brochures ● Voetballen met trainers ● Hardop denken

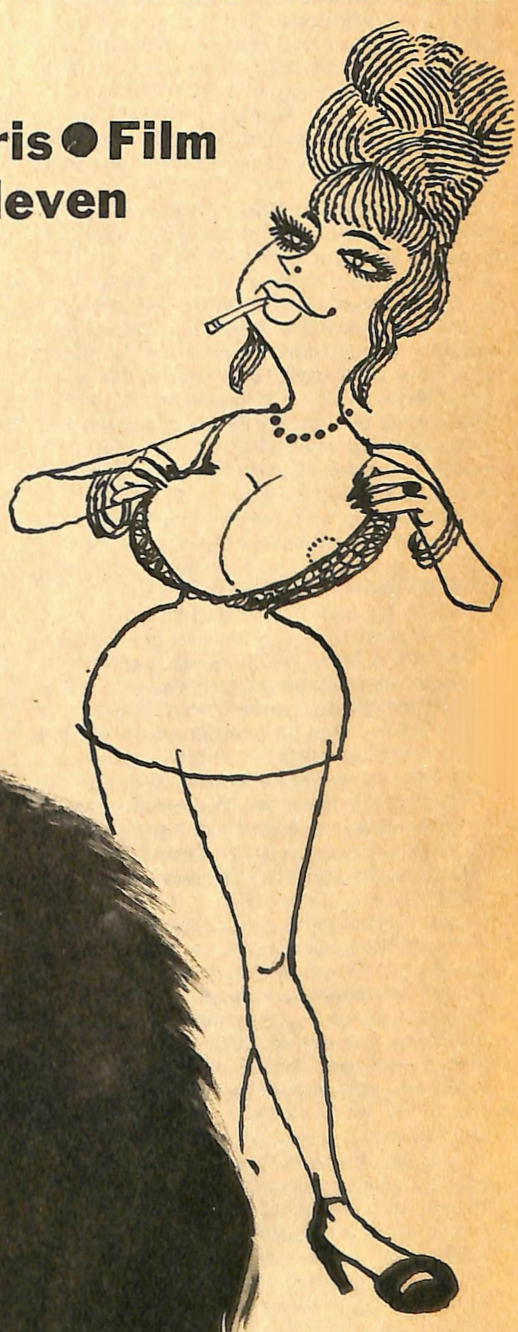

Vaste medewerkers
Bert van de Kamp
Peter J. Morée
Rien Robijns
Casper Vogel
Bert Vuijsje
Hans van Wissen
Dick Zaal

Hum. Verbond komt op voor gewetensbezwaarden

De minister van defensie heeft aan de Tweede Kamer aangeboden een nader gewijzigd ontwerp van wet gewetensbezwaren militaire dienst, waarin de grond voor erkenning van gewetensbezwaren tegen militaire dienst is verruimd.
De bestaande wet schiet schromelijk tekort. In de afgelopen jaren moesten bepaalde gewetensbezwaarden worden afgewezen. Dat heeft in sommige gevallen geleid tot het opleggen van zware gevangenisstraffen. Menige gewetensbezwaarde wist de dans te ontspringen door zijn gewetensbezwaren aan de wet aan te passen.
Het Humanistisch Verbond neemt al sinds jaren het standpunt in dat alle onoverkomelijke bezwaren tegen de hoofdfunktie van de krijgsmacht (gewelddadig verweer in welke vorm ook) dienen te worden erkend. Het nu uitgebrachte gewijzigde ontwerp draagt een viertal erkenningsgronden aan, die ongetwijfeld een verruiming betekenen. Niettemin moet worden geconcludeerd, dat daarmede niet aan alle te onderscheiden serieuze gewetensbezwaren kan worden tegemoetgekomen. Door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond is inmiddels op het wetsvoorstel kritiek geleverd. Deze kritiek is per brief bekend gemaakt aan de leden van de Tweede Kamer. De inhoud van die brief treft u hierbij aan. Voor een goed begrip daarvan volgt in het kort eerst enige informatie over de inhoud van het wetsvoorstel. De nieuwe erkenningsgronden worden geformuleerd in artikel 2. Dat artikel luidt als volgt.
Ernstige gewetensbezwaren in de zin van deze wet zijn de onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen het vervullen van militaire dienst in de Nederlandse krijgsmacht van hem, die ervan overtuigd is:
a. dat het gebruik van wapens, ongeacht door welke krijgsmacht en tot welk doel, onaanvaardbaar is: dan wel
b. dat het gebruik van een bepaald wapen waarover de krijgsmacht van één der lidstaten van een militair bondgenootschap waarvan Nederland deel uitmaakt beschikt, ongeacht door welke krijgsmacht en tot welk doel, onaanvaardbaar is; dan wel
c. dat een bepaald gebruik dat van een wapen wordt gemaakt door de krijgsmacht van een staat als onder b. bedoeld, ongeacht door welke krijgsmachten tot welk doel, onaanvaardbaar is; dan wel
d. dat het militair geweld, waarvoor een staat als onder b. bedoeld zijn krijgsmacht gebruikt, in strijd met beginselen van internationaal recht en daarom onaanvaardbaar is.
Voorts bevat het wetsvoorstel een nieuwe erkenningsprocedure, die erop neerkomt dat het merendeel van de gewetensbezwaarden voortaan niet meer voor de zware Commissie van drie in Den Haag behoeft te verschijnen. In plaats daarvan komt een gedelegeerde, die regionaal gevestigd zal zijn. Daarbij zal de schriftelijke uiteenzetting van de bezwaren niet meer nodig zijn. Volstaan zal worden met een persoonlijk gesprek tussen bezwaarde en gedelegeerde. Wel zal de laatste in geval van twijfel de beoordeling overdragen aan de commissie-oude-stijl. Bezwaarden die reeds in militaire dienst zijn dienen wel voor de Haagse commissie te verschijnen.
In het wetsvoorstel is de mogelijkheid ingebouwd, om in geval van oorlog, of als de tewerkstelling van gewetensbezwaarden moeilijk valt, of als er te weinig dienstplichtigen over zouden blijven, van de vereenvoudigde toetsing over te schakelen naar de zwaardere toetsing oude stijl.
Het bovenstaande moge genoeg zijn om de gedachtengang in de brief te kunnen volgen.

Carel Uitenbogaard.

BRIEF HOOFDBESTUUR AAN DE TWEEDE KAMER

3 A. Het onder a. in artikel 2 gestelde kriterium wil tegemoet komen aan hen die het optreden van de krijgsmacht in alle vormen zedelijk verwerpelijk achten. Terloops wijzen wij er op, dat hiervoor de woorden „het gebruik van wapens" strikt genomen een te beperkte aanduiding vormen van de strekking van bedoelde bezwaren. Meer daarmee in overeenstemming zou zijn, te spreken van „het aanwenden van militair geweld" of woorden van gelijke betekenis.
Waar het ons meer om gaat is het volgende. In de Toelichting wordt gezegd, dat het gewetensbezwaar een algemene strekking behoort te hebben; daartoe zijn de woorden „ongeacht door welke krijgsmacht en tot welk doel" toegevoegd.
Welnu, door deze eis ongelimiteerd te stellen blijkt in de eerste plaats de ruimte te ontbreken voor degene, die wel onoverkomelijke bezwaren koestert tegen elk of enig optreden van de Nederlandse krijgsmacht (in bondgenootschappelijk verband), maar die in geweten niet afwijzend blijkt te staan tegenover enig bovenpartijdig militair optreden in het kader van de Verenigde Naties. Dit type bezwaar vertolkt naar onze mening een zedelijk genuanceerd standpunt, dat in beginsel wel voor erkenning in aanmerking behoort te komen.
Volledigheidshalve voegen wij hieraan toe, dat dit genuanceerde type niet thuis zou horen bij het onder d. gestelde kriterium, omdat, zoals ook uit de Toelichting duidelijk blijkt, het daarbij gaat om bezwaren tegen een bepaald doel dat met het gebruik van een bondgenootschappelijke krijgsmacht wordt nagestreefd (pagina 7 van de Toelichting).
In de tweede plaats wordt de bedoelde algemene strekking van het gewetensbezwaar onder a. aldus uitgelegd, dat ook het optreden van zogenaamde irreguliere krijgsmachten daaronder moet worden begrepen. Tot deze irreguliere krijgsmachten worden ook met name gerekend opstandelingenlegers in een burgeroorlog. Deze uitleg impliceert, dat de in de laatste jaren toegenomen kategorie van gewetensbezwaarden, die bij overigens algehele principiële afwijzing van militair geweld blijk geven van een aarzelend standpunt over de vraag naar de zedelijke toelaatbaarheid van gewelddadig verweer van onderop in geval van onderdrukking en terreur in niet-democratisch geregeerde landen, niet zal kunnen worden erkend.
Voor een juiste beoordeling van deze kategorie bezwaarden is van belang, dat de bedoelde aarzeling in standpuntbepaling zeker te maken heeft met de sterk toegenomen stroom van informatie en meningsvorming rond de vraag naar de rol van het geweld in dergelijke uitzonderlijke levensomstandigheden. In tamelijk brede kring valt tegenwoordig vrij resoluut te vernemen, dat zulke omstandigheden zonder geweld van onderop niet zouden kunnen worden verbeterd.
Daarover tot een afgewogen eigen oordeel te komen is moeilijk. Een belemmering daartoe wordt zeker gevormd door de omstandigheid, dat het vraagstuk slaat op buiten het eigen geestelijk-culturele blikveld gelegen levenssituaties. Onze indruk is, dat sommige gewetensbezwaarden dienaangaande grote aarzeling blijven koesteren, maar toch deze uitzondering als iets vreemds in het geheel van hun diep gewortelde overtuiging tegen elk oorlogsgeweld aanvaarden.
Tegen deze achtergrond vinden wij het in redelijkheid te ver gaan, dat de onbeperkte eis tot algemene strekking van het gewetensbezwaar de mogelijkheid afsnijdt voor erkenning van deze groep serieuze bezwaarden.
B. In de achterliggende jaren is veel te doen geweest over de vraag, of en in hoeverre ook onoverkomelijke gewetensbezwaren voortkomend uit een politieke overtuiging zouden moeten worden erkend. Voor velen was het juist déze groep bezwaarden, die aanspoorde tot verruiming van de erkenningsgrond. Dat daarbij soms weinig heldere voorstellingen van „politieke bezwaren" warrige discussies konden opleveren, doet niet af aan het feit, dat ook blijkbaar in regeringskring is ingezien, dat het hier ging om diverse ernstige gewetensbezwaarden, waarmede bij wetswijziging op gepaste wijze rekening zou moeten worden gehouden. Tussentijdse berichten tijdens de „broedperiode" van het voorliggende gewijzigde ontwerp gaven eveneens de indruk, dat naar een bevredigende oplossing voor deze gemêleerde groep werd gezocht.
De uitkomst, gevat onder kriterium d. van artikel 2, stelt dan wel teleur. Het staat vast, dat niet alle onoverkomelijke gewetensbezwaren voortdurend uit een politieke overtuiging, kunnen worden teruggevoerd op het onverenigbaar achten van een bepaald oorlogsdoel met beginselen van internationaal recht. De

juridisch gekompliceerde aard van dit kriterium, waarvan ook de Toelichting al getuigt, zal slechts weinigen in staat stellen met vaste greep zich op deze erkenningsgrond te beroepen. Het moet als een belangrijke lacune in het ontwerp worden aangemerkt, dat andere gronden waarop concrete oorlogsdoelen in geweten zouden kunnen worden verworpen geheel buiten de wet gesloten zijn.

4. Het voorgaande moge genoegzaam aantonen, hoe groot de moeilijkheden zijn, die zich voordoen, wanneer met een verruimde specificatie van erkenningsgronden de beoogde ruimte voor vrijstelling wegens onoverkomelijke gewetensbezwaren wordt nagestreefd. Daartegenover stellen wij, dat een werkelijke oplossing kan worden bereikt met een tekst, die juist datgene aangeeft, wat geheel in de bedoeling ligt en als zodanig in overeenstemming is met wat de grondwet voorschrijft. Concreet uitgedrukt zou een zodanige tekst niet meer en niet minder moeten inhouden, dan dat vrijstelling van militaire dienst kan worden verleend aan hem die blijk geeft van onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen elke of enige vorm van optreden van de Nederlandse krijgsmacht in of buiten bondgenootschappelijk verband. Een dergelijke algemene en toch exacte tekst zou ook alle in het huidige ontwerp aangedragen erkenningsgronden omsluiten, omdat onder de term „optreden" tevens het gebruik van een bepaald wapen of een bepaald gebruik van een wapen is te vatten. En ook worden daarmede alle andere bezwaren, hoe respectabel ook, maar niet onoverkomelijk of niet gericht, tegen de kernfunktie van het militaire apparaat, van erkenning buiten gesloten.

Het toetsingsbeleid zou op deze wijze volledig worden gevrijwaard van ingewikkelde onderzoekingen aan de hand van exclusieve kriteria, terwijl gewetensbezwaarden, regering en bevolking droevige ervaringen van niet erkenbare bonafide bezwaren bespaard zouden worden.

5. Met betrekking tot het voorgestelde nieuwe toetsingsbeleid willen we enkele opmerkingen maken.

De vereenvoudigde toetsing achten wij een werkelijke verbetering. Het is zeker verstandig, te streven naar een voldoende indruk omtrent de aard, inhoud en oprechtheid van de bezwaren, in een rechtstreeks kontakt tussen de gewetensbezwaarde en een daartoe aangewezen deskundige in de regio. De deskundigheid zal daarbij vooral moeten neerkomen op de bekwaamheid, de bezwaarde een goed (ontspannen) gesprekklimaat te bieden, hem goed te beluisteren en daarbij vooral door de woorden heen de geestelijk-zedelijke noties van de bezwaarde te verstaan.

Wij zouden in het bijzonder willen waarschuwen tegen een mogelijk te geringe speelruimte, die de gedelegeerde zou kunnen worden gelaten op grond van de regel, dat bij twijfel een bezwaarde alsnog voor de commissie-oude-stijl zal moeten verschijnen. Het zal daarbij van belang zijn voldoende oog te hebben voor in taalgebruik en denken minder geoefende bezwaarden. Juist deze niet steeds helder te toetsen gevallen zijn nog het beste binnen de nieuwe toetsingsvorm op hun plaats.

Weinig begrip kunnen wij opbrengen voor het verlangen om onder bepaalde omstandigheden weer terug te schakelen naar de oude toetsingsprocedure. Wij kunnen niet volgen, dat bij de vereenvoudigde procedure te tolerant zou worden getoetst. Wij zien deze nieuwe procedure zeker niet als een losse teugel voor betere tijden, maar als een meer verantwoorde, beter af te stemmen vorm van toetsing, die verdient onder alle omstandigheden te worden gehandhaafd. Wij zouden willen aanbevelen, ten aanzien van geen enkele groep gewetensbezwaarden in eerste instantie meer over te gaan tot de bestaande wijze van toetsing.

6. Tenslotte hebben we er behoefte aan, op te merken, dat het op pagina 12 van de Toelichting aangevoerde argument ter motivering van de langere duur van de vervangende dienst, in onze ogen niet gelukkig is. Het argument namelijk dat deze duur een funktie moet vervullen met het oog op het verkrijgen van voldoende zekerheid, dat de naar voren gebrachte gewetensbezwaren ernstig zijn. In de eerste plaats ontkracht dit argument de eerder in de Toelichting zo benadrukte zaak van vertrouwen in de verantwoordelijkheid van de gewetensbezwaarde. In de tweede plaats vormen de ernst van de bezwaren en de bereidheid tot het vervullen van langere dienst twee verschillende zaken, waarbij zeker niet zonder meer van een positieve correlatie tussen beide kan en mag worden uitgegaan.

Emmylou Harris

Het zijn altijd de mannen geweest, die in de popwereld de dienst uitmaakten. Vrouwen speelden steeds een bescheidener rol, maar kwamen vanuit die underdog-positie vaak met verrassende resultaten. Enkele namen uit verleden en heden: Brenda Lee, Carole King, Janis Joplin, Joni Mitchell, Linda Ronstadt.

Er zijn nog meer namen te noemen, een ervan is die van Emmylou Harris, van wie de popwereld voor het eerst iets vernam toen ze op de eerste solo-elpee van Gram Parsons (ex-Byrds, ex-Flying Burrito Brothers) de achtergrondvocalen verzorgde. Dat was in 1973 en „achtergrondvocalen" is eigenlijk geen goede omschrijving van de meer dan opmerkelijke zangpartijen die Emmylou op deze plaat ten gehore bracht. De tweede plaat die ze samen met Gram maakte werd ook „officieel" een plaat van een duo: „Grievous Angel" van Gram Parsons with Emmylou Harris. Waarschijnlijk de mooiste duoplaat uit de pop-historie.

Het bericht van Gram's dood (najaar '73) kwam als een onverwachte schok. Alles leek zo goed te gaan met zijn carrière. Emmylou: „Ik was aanvankelijk 'n tijdlang erg depressief. Ik begreep het niet. Van zingen of optreden kon geen sprake meer zijn. Later realiseerde ik me dat ik door moest gaan."

En: „Gram moet een min of meer gespleten persoonlijkheid geweest zijn. Naast de blije, levenslustige kant, die ik kende, had hij ook stemmingen en karaktertrekken, waarvan ik pas veel later gehoord heb."

Nog danig onder de indruk van het gebeurde, begint Emmylou met enige bevriende musici aan een eigen solo-plaat: „Pieces Of The Sky" (1973). Een mooie, zwaar-melancholieke plaat, waarop één compositie van de hand van de zangeres zelf: „Boulder To Birmingham". Wie goed naar de tekst luistert moet constateren dat de song over Gram Parsons gaat.

Emmylou had in het grijze verleden al eens eerder een plaat mogen opnemen: „Gliding Bird" (1969, Jubilee Records), maar bleef er onbekend mee. Met „Pieces Of The Sky" werd zij echter in 1975 in één klap een beroemdheid. Ze formeerde een eigen begeleidingsgroep, met onder meer de fameuze James Burton (begeleider Elvis Presley, o.a.) op gitaar, en trok de wijde wereld in. Haar concert in Amsterdam zal velen die het zagen nog lang heugen.

Inmiddels maakte zij nog een solo-album: „Elite Hotel", waarop zij weer wordt bijgestaan door een keur van bekende musici (Bernie Leadon, James Burton, Linda Ronstadt, Bill Payne, Byron Berline e.a.).

De songs zijn in het algemeen minder zwaar op de hand dan het geval was op „Pieces Of The Sky", hoewel het nu ook bepaald weer geen feestmuziek is. Opvallend is de aanwezigheid van drie door Gram Parsons geschreven nummers: „Las Vegas", „Sin City" en „Wheels".

Een posthuum eerbewijs. Emmylou: „Ik heb alles aan Gram te danken. Hij heeft me zelfvertrouwen gegeven door me van mijn muzikale mogelijkheden bewust te maken."

BERT VAN DE KAMP

Gene Wilder en Madeline Kahn, die de rol van Jenny vertolkt in een super-romantisch tête-à-tête.

Frankenstein Junior en Sherlock Holmes

Dat de film als ontspanningsmedium bezig is aan een glorieuze come-back hoeft waarschijnlijk geen betoog. Monsterprodukties als de beide Godfather-verhalen, Towering inferno, Earthquake en Jaws hebben met hun recettes bewezen dat de mensen, kleuren-tv of niet, de dingen toch weer groot willen zien, en eindelijk weer de moeite nemen om de benen van tafel te halen en de deur uit te gaan om zich te amuseren. Heeft men de smaak van de film eenmaal weer te pakken, dan blijft men komen, en kan de filmproducent het ook eens wagen met minder spectaculaire, maar juist daardoor verfijnder rolprenten, die van het publiek wat meer (geestelijke) inspanning eisen. Lenny Bruce en Inserts, om een greep te doen, zijn prima films, die, de eerste wat meer dan de tweede misschien, ook door een breed publiek worden gewaardeerd. Daar is nu een heel nieuw genre films bijgekomen. Iets heel anders dan wat er tot nu toe te zien was, een mengeling van persiflage, nostalgie, slapstick en romantiek. Er zijn er nog maar twee van in omloop tot nu toe, maar het is te hopen, dat deze twee het begin vormen van een reeks. Ik doel hier op de films „Frankenstein Junior" en „Sherlock Holmes smarter brother". De eerste werd geregisseerd door Mel Brooks (terecht bekend geworden door „Blazing saddles" en „The producers") en Gene Wilder speelde, samen met de Britse komiek Marty Feldman, de hoofdrol. De tweede film verschilt op twee punten van de eerste: regie is dit keer in handen van Gene Wilder en hij is kleur (Frankenstein Junior was vanwege de authenticiteit in zwart-wit). De hoofdrollen worden weer door Wilder en Feldman gespeeld.

Wie de originele film „Het monster van Frankenstein" (twee seizoenen geleden door de VPRO in een griezel-cyclus op het scherm gebracht) heeft gezien, kan in „Frankenstein Junior" alles terugvinden wat in het origineel ook werd vertoond, maar dan verlucht met een nieuw soort humor, waar Marty Feldman de geknipte figuur voor schijnt te zijn. In „Fran-

kenstein Junior" speelt hij de gebochelde assistent van Gene Wilder, die de kleinzoon van de oorspronkelijke uitvinder van het monster is. In „Sherlock Holmes smarter brother" verbeeldt hij een soort Watson, en Gene Wilder is de broer van de beroemde speurder. Deze Wilder is geestig, op de goede manier bezeten van film (en filmen) en daarnaast behept met een groot verlangen naar romantiek. Dat is duidelijk te zien in de Sherlock Holmes-persiflage, want onder zijn regie komen er naast krankzinnige slapstick-scènes, ook werkelijk bijzonder mooie „plaatjes" in de film voor, en de kleuren zijn vaak adembenemend op elkaar afgestemd (en op Wilder zelf, zo arrogant is hij wel...). De andere rollen in deze Holmes-film worden briljant gespeeld. De typecasting lijkt door Fellini persoonlijk te zijn uitgevoerd; ook knipoogjes naar de Bond-films ontbreken niet. Bijvoorbeeld de scène waarin de slechterik Moriarty (Leo McKern), die behagen schept in het volvoeren van de meest afgrijselijke wandaden, een weldoorvoede spion laat kiezen door welke deur hij wil vertrekken. Vanachter de rode deur komt erotisch gekir, vanachter de blauwe het vervaarlijke gebrul van een monster. De spion kiest de rode deur, enkele tellen later horen we een kreet, gevolgd door gegrom van het monster. Moriarty knarst even met de tanden en opeens zie je Blofeld uit de James Bond-films voor je.

De verhalen zijn goed volgehouden in beide films; in „Frankenstein Junior" nog beter te volgen omdat die helemaal geënt is op een bestaande film. In „Sherlock Holmes smarter brother" lijkt de intrige aanvankelijk wat ingewikkeld, maar eigenlijk doet dat er helemaal niet toe. Voor zo'n scène als die met de cirkelzaag en wat daar op volgt (Edgar Allen Poe heeft Wilder daar misschien wel toe geïnspireerd) mag de hele film verder rammelen. Maar dat doet hij niet, integendeel, het is een heerlijke lachfilm waar een hoop aan te beleven valt aan onzinnig vakmanschap of vakkundige flauwekul. 't Is maar hoe je het bekijkt. Maar op Gene Wilder moeten we zuinig zijn.

LEO VAN OPZEELAND

Gene Wilder als Sigerson Holmes in duel met een door hem zelf geconstrueerde tegenstander in de vorm van een pop.

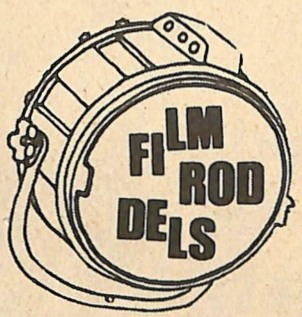

JEANNE MOREAU maakt met „Lumière" haar regie-debuut. Vier vrouwen, verschillend in leeftijd, geven hun visie op hun bestaan als actrice. Het viertal (Caroline Carter, Francine Racette, Lucia Bose en Jeanne Moreau zelf) wordt gesecondeerd door vier heren: Jacques Speisser, Francis Huster, Bruno Cantz en François Simon. Jeanne Moreau over haar regie-poging: „Ik was doodnerveus tot aan het begin van mijn regie-optreden. Maar eenmaal op de set, ging alles vanzelf. Niemand heeft me laten vallen, mijn „crew" zag me echt als een regisseur. Ik heb de kans gegrepen om een droom te verwezenlijken."

ONDANKS HARDNEKKIGE geruchten als zou John Wayne aan zijn laatste film bezig zijn (Duke werd enige jaren geleden met succes geopereerd aan longkanker) houdt deze veteraan vol, dat hij blijft werken zolang hij in staat is gevolg te geven aan de kreet „actie" van elke regisseur. Er spelen in „The Shootist" waar Wayne momenteel mee bezig is, zoveel oudgedienden mee, dat het geheel een beetje een afscheidsproces lijkt te worden. In deze rolprent maakt Duke een langdurig stervensproces door, aan kanker zelfs, en dat was ook de reden dat er maar moeilijk geld te vinden was om deze film te maken. Ervaring leert immers dat dergelijke onderwerpen op het witte doek het niet best doen. Maar goed, veel mede-spelenden namen genoegen met minder gage om John Wayne de kans te geven „The Shootist" toch te maken. Groten als James Stewart, Lauren Bacall en Richard Boone zullen te bewonderen zijn.

ROD STEIGER, kort geleden te zien in de laatste Chabrol „Innocents with dirty hands" naast Romy Schneider, is de gelukkige eigenaar van een paard dat zijn bezit met zijn snelle benen vergroot. Het edele dier, dat de naam Stained Glass (letterlijk „beduimeld glas") draagt, won de laatste weken een bedrag van honderdduizend dollar in een aantal races, terwijl Steiger het voor drieduizend kocht.

Jack Nicholson (midden en hier in „The last devil').

KERSVERSE OSCAR-winnares Louise Fletcher tijdens de Academy Award-uitreiking voor de televisie: „Ik dank jullie dat je me in dromen hebt laten geloven. Jullie zien nu dat mijn droom uitgekomen is". Heel tv-kijkend Amerika zag vervolgens hoe Louise Fletcher haar woorden onderstreepte met gebarentaal, dat van de doofstommen. Haar ouders begrepen hun dochter volkomen... Miss Fletcher kreeg haar Oscar voor haar uitzonderlijke prestatie in „One flew over the cuckoo's nest"; bij die ene onderscheiding bleef het niet: scenario (Lawrence Hauben en Bo Goldman), regie (Milos Forman), Best Picture en voor die andere hoofdrolspeler Jack Nicholson. Voordat deze prijzenregen neerdaalde op „One flew over the cuckoo's nest" is er wel het een en ander gebeurd. Kirk Douglas verwierf in 1962 al de filmrechten van het door Ken Kesey geschreven verhaal. Tien jaar later gaf Douglas de rechten aan zoon Michael, die gruwend van zijn televisie-serie Streets of San Francisco, ene Saul Zaentz interesseerde voor dit al op Broadway gerealiseerde stuk. Het duo arrangeerde de komst van de Tsjechoslowaakse regisseur Milos Forman en schreven Jack Nicholson aan voor de rol van McMurphy, die enthousiast reageerde maar zijn geestdrift gepaard liet gaan met de eis van een miljoen dollar plus tien percent van de winst. Dat had wel wat voeten in de aarde. Het producenten-duo Zaentz-Douglas had evenwel meer moeite met het vinden van de vrouwelijke hoofdrol. Via Anne Bancroft, Ellen Burstyn, Collen Dewhurst en Geraldine Page belandden zij bij eerdergenoemde Louise Fletcher, een 41-jarige actrice die slechts in één film had gespeeld: „Thieves like us", van Robert Altman. Bovendien kon het haar niet schelen dat de rol van ijskouwe verpleegster haar verdere carrière mogelijk kon schaden. Dat alles anders uitpakte, bewijst haar onderscheiding van dit jaar.

P. J. M.

Parlementaire enquête?

Omdat Amerikaanse senaatscommissies de laatste maanden zo overtuigend bezig zijn allerlei machinaties van het internationale zakenleven — Lockheed, Northrop enz. — te ontrafelen, zijn Nederlandse parlementariërs ook wat onrustig op hun groene bankjes gaan schuiven. Het gaat met name om het militair-industriële complex: de greep, die de industrie heeft op overheidsuitgaven in de militaire sector.
En omdat die Amerikaanse senaatscommissies hebben aangetoond, dat bijvoorbeeld vliegtuigaankopen nauwelijks zonder forse commissies of steekpenningen gepaard gingen, begon het onze parlementariërs wat bang te moede te worden. Wij hebben namelijk ook vliegtuigen voor Defensie gekocht. Zou daar niet mee gesjoemeld zijn? Zou daarbij niet een onaanvaardbare druk zijn uitgeoefend op de lieden, die over de aankoop moesten beslissen?
Staatssecretaris Stemerdink heeft aangekondigd, dat hij het zal laten onderzoeken. Maar verschillende Tweede Kamerleden meenden, dat ze nu maar eens het recht op parlementaire enquête van stal moesten halen om het allemaal onder ogen te zien en onder ede verklaringen los te krijgen. Dat was me wat. In de laatste eeuw heeft het parlement maar een of tweemaal van dat recht gebruik gemaakt.
Of die enquête er nu inderdaad komt is allerminst zeker. Het lijkt erop, of de meeste Kamerleden er geen zin in hebben. En ook Kamervoorzitter Anne Vondeling heeft al gezegd, dat hij zich verzet tegen een enquête over het militaire aankoopbeleid. Zijn argument is, dat er nauwelijks aanwijzingen zijn, dat er dingen zijn gebeurd, die niet door de beugel kunnen.
Een typisch goed-vaderlands standpunt. We horen namelijk wel, dat overal in de wereld op z'n zachtst gezegd merkwaardige dingen gebeuren bij onder meer militaire aankopen en we hebben de indruk gekregen, dat tal van luitjes waar ook ter wereld behoorlijk corrupt zijn, maar op de een of andere manier denken we nog steeds, dat Nederland het enige eilandje van onkreukbaarheid in een verder slechte samenleving is.
Nou, en dat dat niet zo is, is de laatste

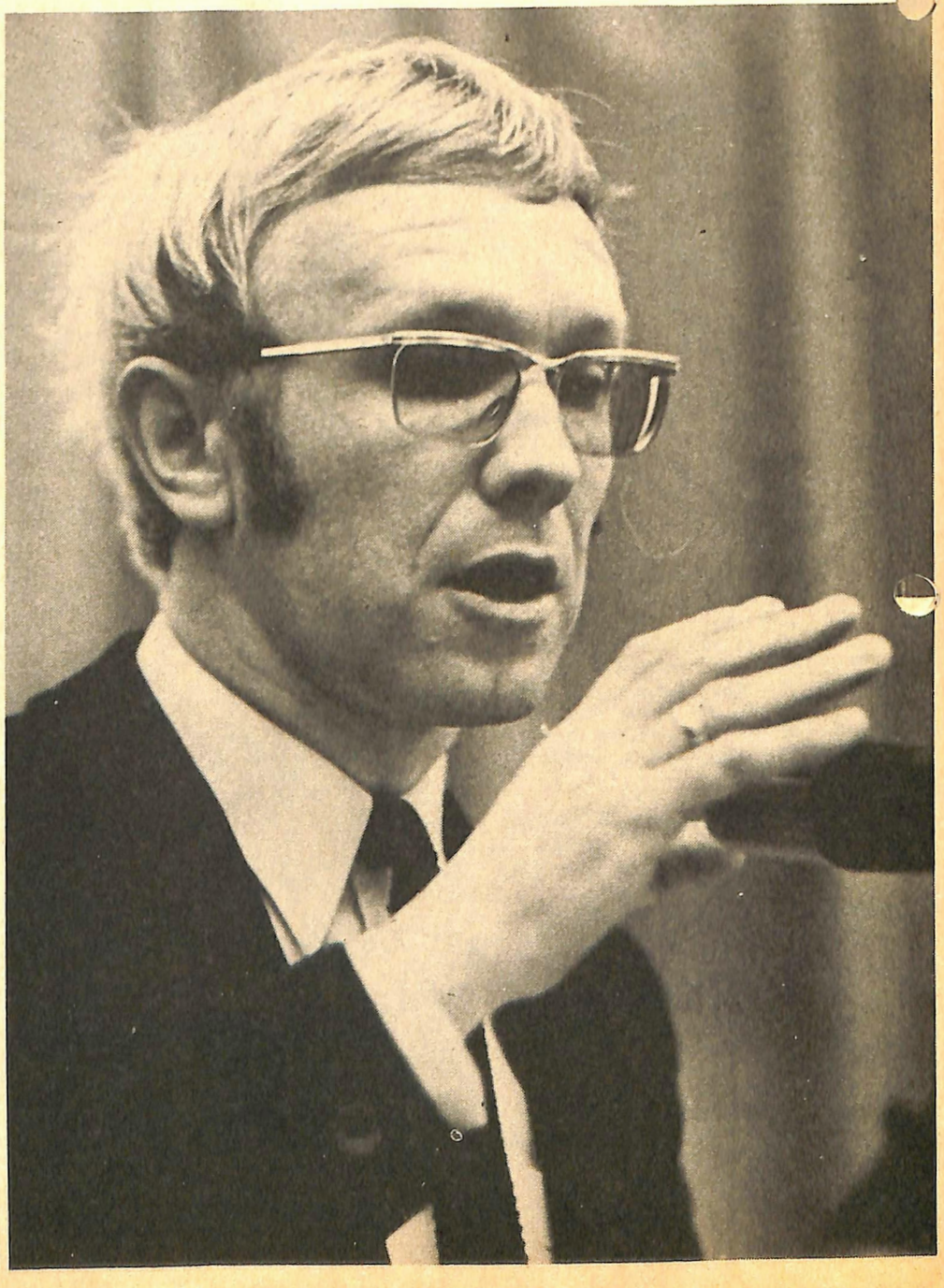

maanden toch wel bewezen. We mogen dan misschien geen Italianen zijn, of Zuidamerikaanse, Afrikaanse of Arabische heersers, die er privé wat graag in 't geniep veel bijverdienen, maar gebleken is nu toch wel, dat we niet zonder smetten zijn.
Het is daarom een bepaald verstandige gedachte om in Nederland hierover een parlementaire enquête te houden. Het Nederlandse parlement heeft namelijk geen enkele greep op de beslissingen in het militair-industriële complex. Het Kamerlid Dankert (PvdA) gaf bijvoorbeeld laatst toe, dat hij — ondanks al zijn reizen naar Engeland, Amerika en Frankrijk — in wezen te weinig kaas had gegeten van de aankoop van de F 16, zoals men weet de nieuwe straaljager van de Luchtmacht. En oud-generaal Van Elzen, thans kamerlid voor de KVP, zei het hem na.
Het is voor een parlement daarom zeer zinnig zich af te vragen, hoe dat al die afgelopen jaren is gegaan. Waarom kochten we de Starfighter in 1961? Omdat het zo'n goed toestel was of omdat er bepaalde lieden onder druk waren gezet? Waarom kocht Nederland enkele jaren later de NF-5-ondersteuningsjager, een toestel dat niet lang na de aankoop maar slecht bleek te voldoen? Druk misschien? Steekpenningen?
Wie zal het zeggen. Maar niemand zal het ooit zeggen, wanneer er geen goed onderzoek naar komt. Want het parlement koopt wel vliegtuigen, maar heeft het altijd wel geweten, wat het deed? Precies.
Men moet een paar dingen niet uit het oog verliezen. Het gaat hier om aankopen van honderden miljoenen, ja zelfs miljarden guldens. Gemeenschapsgelden, waar de belastingbetaler voor moet opdraaien. Die belastingbetaler heeft er daarom recht op te weten, dat dat geld goed is uitgegeven. Die belastingbetaler heeft er recht op te weten, dat er met zijn geld niet gesjoemeld is.
En wat weten we in Nederland eigenlijk van dat militair-industriële complex? We weten alleen, dat het in Amerika geheel uit de hand is gelopen. Dat gepensioneerde generaals door concerns en bedrijven in dienst worden genomen om hun belangen bij het Pentagon te behartigen, waar zij op grond van hun vroegere posities een gemakkelijke entree hebben. Het gaat daar om miljarden, die in beperkte kring terecht komen. Van de ruim 45 miljard dollar, die in Amerika jaarlijks aan nieuwe wapens wordt uitgegeven strijken de 25 grootste leveranciers van het Pentagon de helft op.
In Nederland weten we, dat sommige topmilitairen na hun diensttijd terecht komen bij bedrijven, die voor een deel (of soms bijna geheel) afhankelijk zijn van defensieopdrachten. Dat hoeft bepaald niet tot wantoestanden te leiden, maar wie weet dat het inderdaad niet is gebeurd?
Er zijn wel eens schattingen gemaakt, dat Defensie honderden miljoenen zou kunnen besparen, wanneer de industriële druk op het apparaat er niet was. Op z'n minst zou dat toch een aanleiding kunnen zijn om dat eens beter te bekijken. En een van de middelen daarvoor kan de parlementaire enquête zijn.
We zeggen niet, dat daar nou veel zal uitkomen. Het is een verschrikkelijk moeilijk karwei om allerlei verbindingen bloot te leggen. Maar alleen de overweging, dat het zo moeilijk is, moet voor een parlement geen reden zijn om iets na te laten.
Nederlandse parlementariërs plegen de controle over cruciale zaken meestal toch al zo licht op te nemen. Als ze een opwindend krantestukje hebben gelezen willen ze nog wel eens een vraag stellen, vaak zonder verder naar achtergronden te informeren. Zij geven de ministers daardoor veelal een kans voor open doel om de boot af te houden. Wanneer dat inderdaad gebeurt reageren ze nauwelijks meer. Ze hebben een kortstondige publiciteit gehad en laten het dan zitten, gunstige uitzonderingen uiteraard daargelaten.
Nogmaals: een parlementaire enquête naar wapenaankopen is een heidens karwei, maar het zou het Nederlandse parlement sieren, wanneer het zich eens niet vermeide in de kortstondige glorie van een onbenullig vraagje naar aanleiding van een krantenartikel.

RIEN ROBIJNS

Het rosse leven en welzijnswerk

Inleiding

Zo lang het niet nodig is, moet de overheid zich niet bemoeien met het privé leven van de burgers, of te wel: de staat moet niet te veel als zedemeester optreden.
Een principe, waar veruit de meeste humanisten mee akkoord gaan!
Humanisten zijn, juist omdat ze zeer weinig absolute zekerheden weten, zeer tolerant, t.a.v. andermans/vrouws leven. Ieder moet het zelf maar weten, mits hij/zij derden geen kwaad doet.
Maar nu komt het natuurlijk. Waar en wanneer begint dat kwaad doen?
Wij zullen ons in dit artikel bezig houden met de prostitutieproblematiek in het algemeen en met de Katendrechtse (Rotterdamse) problemen in het bijzonder.

Enkele problemen rond de prostitutie

In vele steden zijn er, althans oppervlakkig gezien, weinig brandende problemen rond wat ten onrechte het oudste beroep ter wereld heet. Maar zo af en toe maken de kranten melding van het ontvoeren van minderjarige meisjes (bv. uit Duitsland) die in Nederland bv. op een sex-boerderij worden ingezet. Toen schrijver nog praktijkleider was bij het maatschappelijk werk van Humanitas kwam er op een dag een bont en blauw geslagen vrouw het bureau binnen lopen. Haar man, diep in de schulden, had haar gedwongen tot verhuur van haar lichaam en aangezien dat niet goedschiks ging, dan maar kwaadschiks.
Enige tijd geleden stond in de krant dat een weggelopen prostituée door twee souteneurs met geweld uit de woning van haar ouders in een dorp werd ontvoerd.
Tegenover bovengenoemde zaken kan geplaatst worden een aantal andere waarin souteneur en prostituée tot wederzijdse tevredenheid samen leven, al of niet in harmonie met de wijk waarin ze werken.
In Amsterdam gaat het zo op het oog niet onredelijk. In Rotterdam zijn er regelmatig conflicten met als hoogtepunt de botsing tussen de aanvoerders van de „gewone" Katendrechters en aan de andere kant kamerverhuurders en souteneurs waarbij met brandbommetjes werd gegooid. Het nieuwe wijkgebouw brandde op mysterieuze wijze helemaal af. Verschillende welzijnswerkers zeggen: Als er twee ruzie hebben, hebben er twee ongelijk. Willen wij inzicht krijgen en niet aan oppervlakkige borreltafelprietpraat doen, dan is onderzoek naar de achtergrond nodig.

Welzijnswerk

Men spreekt tegenwoordig wel over agogen als men alle soorten welzijnswerkers tegelijk wil aanduiden: maatschappelijk werkers, opbouwwerkers, vormingswerkers, personeelswerkers, enz.
Agogie betekent welzijnswerk, nl. het begeleiden van één of meer mensen van

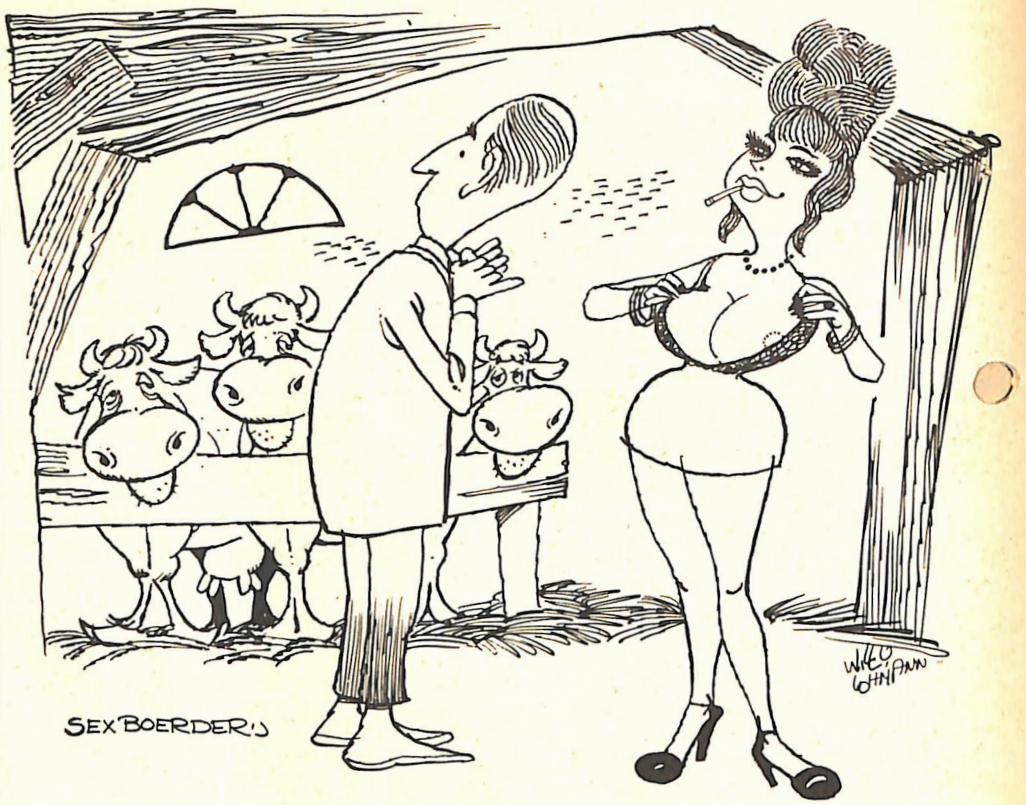

een minder prettige situatie naar een meer „normale" (maatschappelijk werker of sommige soorten opbouwwerk), of van een „normale" naar een optimale, althans zo maximaal goed als bereikbaar is (vormingswerk, volksuniversiteiten en -hogescholen, waar men de menselijke ontplooiing bevordert).
Dit woord komt van het Griekse agogos = begeleider, gids, leidsman. Een pedagoog (pais = kind) begeleidt kinderen, een **andragoog** volwassenen (een Grieks woord voor „mens" is anèr, 2e naamval andros).

Goed en kwaad

Naar gelang hun levensovertuiging hangt de ene groep Nederlanders een andere mening hierover aan dan de andere groep en welzijnswerkers zijn al niet anders. Ze willen allemaal het welzijn van hun cliënten (de mensen die om hulp vragen of die aan bv. een vormingscursus deelnemen) maar wat welzijn is, wordt door iedere agoog anders ingevuld. De meesten zeggen dat de cliënt dat zelf mag bepalen, maar zo eenvoudig is dat in de praktijk niet. Als een aangerand meisje abortus wil, zullen orthodox R. K. Maatschappelijk werkers bv. geen medewerking verlenen. Datzelfde geldt voor de vraag naar echtscheiding (sacramentsopvatting van het huwelijk). Maar zelfs een humanistisch opbouwwerker zal moeilijkheden maken als een wijkbewoner vraagt of hij de stencilmachine in het wijkgebouw mag gebruiken om racistische pamfletten te drukken.
Een gereformeerde maatschappelijk werker krijgt het moeilijk als twee homofielen hem vragen een Christelijke woningbouwvereniging over te halen alsnog een driekamerflat te verhuren aan het „in zonde levende" stel.
Uit al deze praktijkvoorbeelden blijkt dat agogies werk te maken heeft met Protestantse, Mohammedaanse, humanistische waarden en normen, m.a.w. niet-waardevrij is.
We kunnen dus spreken van een Boeddhistische andragogie, een humanistische pedagogie, enz.
De levensbeschouwelijke theorie hoe we dat werk moeten doen, heet een **agogiek**, dus in het leger kunnen we spreken over het humanistische raadsliedenwerk als een volgens een humanistische agogiek opgezette werkvorm. Een agogiek bestaat uit levensbeschouwelijke beginselen en dito doeleinden (bv. het humanistische ideaal van de zelfontplooiing) met daarbij de aangepaste psycho-sociale technieken gesystematiseerd in de agogische methodieken. Het is te verwachten dat er t.a.v. de problemen in een prostitutiewijk en t.a.v. de prostitutie in het algemeen ook diverse agogieken bestaan.
De wetenschap die ons dat kan laten zien is de agologie, die als wetenschap zelf geen keuze doet. De **agoloog** zet alle agogieken op een rijtje, analyseert, sy-

stematiseert, evalueert, maar doet geen uitspraak wat zedelijk het beste is, want op dat moment houdt hij op wetenschapsman te zijn en wordt agoog, wat overigens niets minder is.

Volkenkunde als laboratorium voor de agologie

De volkenkunde is een wetenschap die onmisbaar is voor de agologie. Hoe goed of „gek" andere volken hun kinderen opvoeden of problemen oplossen is voor ons erg leerzaam.
Soms zien we dat we in sommige opzichten „gekker" zijn dan anderen. En dan ga je helemaal twijfelen over wat nou eigenlijk „gek" is.
Missionarissen en zendelingen hebben vroeger de Polynesische vrouwen die alleen in een rieten rok rondliepen van blouse of baadje voorzien.
Bloot bovenlijf was gek, althans onzedig voor vrouwen. Maar het regent veel op die eilanden en bovendien waait het er natuurlijk net als op onze Waddeneilanden. Die vrouwen liepen na de bui in hun natte kleding rond (de kerk was niet rijk genoeg om alle vrouwen twee baadjes te geven) en vele kregen longontsteking.
Tegenwoordig zijn de meeste mensen wat voorzichtiger met zeden en gewoonten van andere volken gek te noemen. Wij zien de betrekkelijkheid van allerlei normen. Maar ieder mens heeft nog wel een paar normen die hij/zij beslist wil verdedigen. De Christelijke offervaardigheid (zendingsziekenhuizen!) en de Boeddhistische religieuze verdraagzaamheid worden ook door humanisten als hoge waarden gerespecteerd. Als buitenkerkelijken maar half zo offervaardig zijn als Christenen en Boeddhisten, dan zouden er naast al die kerken en Boeddhistische tempels wat meer humanistische vormingscentra zijn en bureau's voor levens- en gezinsmoeilijkheden op humanistische grondslag, waar als puntje bij paaltje komt, heel wat buitenkerkelijken die geen lid zijn, terecht komen (voor één familie-etentje in een restaurant kan een buitenkerkelijke 1 jaar lid zijn).
Laten we eerst kijken wat de volkenkunde en de geschiedenis samen opleveren voor een definitie van het verschijnsel prostitutie.
Eerst een misverstand oplossen: de volkenkunde heeft aangetoond dat er volken waren en zelfs dat er nog een aantal zijn, die nooit prostitutie hebben gekend.
Prostitutie is dus een beroep dat veel jonger is dan bv. landbouwer of visser of kameeldrijver.
Helaas laat de volkenkunde samen met de sociologie zien dat in praktisch alle geïndustrialiseerde landen prostitutie onuitroeibaar is, tenzij je een communistische agogiek toepast: werkkampen.
Maar dat vindt zeker een humanist erger dan de kwaal, want dat is tegen de menselijke waardigheid.
Ons interesseert de commerciële prostitutie en we willen, zonder te beweren dat hiermee het laatste woord is gezegd, even uitgaan van de definitie: **Prostitutie** is het publiekelijk verhuren van zijn/haar lichaam, waarbij geestelijke affectie irrelevant is.
In de volkenkunde zijn zoals gezegd samenlevingen bekend waar geen prostitutie voorkomt, noch de hierboven gedefinieerde commerciële-, noch de religieuze prostitutie uit bv. het oude Mesopotamië.

Leefbaarheid in Katendrecht

In Katendrecht wordt de tegenstelling tussen het rosse leven en de „gewone" burgers extra ingewikkeld door een nieuw verschijnsel: donkere prostituées. De klachten betroffen aanvankelijk alleen de brutale klantenwerving, de geluidshinder van af en aan rijdende auto's, het „hoertje kijken" door buitenlandse vrachtwagen-chauffeurs waarvan sommigen het niet bij kijken laten en hun enorme vrachtwagen dan zolang twee parterre-woningen laten verduisteren. Waar prostituées met „gewone" Katendrechters een gemeenschappelijk trappenhuis delen, is de nachtelijke hinder het ergst.
Toch was het vroeger, toen het alleen de rustige zg. café-prostitutie betrof, redelijk leefbaar in Katendrecht. De gelegenheid willen we aangrijpen om veel vooroordelen en misverstand over Surinamers weg te nemen, want ik vrees toenemend racisme.
Verscheidene Katendrechters wezen me erop dat er relatief veel Surinaamse negers in het rosse leven terecht komen. (Gelukkig voegden ze er dan aan toe: „We discrimineren niet, maar het is zo."). Onder de prostituées is het aantal kleurlingen, na een spectaculaire groei, nu rond de 20 pct. Indien racistische vechtpartijen tussen autochtone Katendrechters en Surinaamse souteneurs en/of gelegenheidsgevers uitbreken zal de leefbaarheid van de wijk in zeer korte tijd nog meer verslechteren.
Wellicht is het nuttig iets van de achtergronden te laten belichten door de volkenkunde. Zo heeft prof. dr. A. J. F. Köbben een grondige studie verricht zowel in Afrika — het land van herkomst der Surinaamse Negers — als bij de Bosnegers in de binnenlanden van Suriname. In beide gebieden verbleef hij een jaar en leefde dan in een negerdorp. De Bosnegers stammen af van gevluchte slaven, de andere Surinaamse Negers zijn nakomelingen van vrijgelaten slaven.
Aan de colleges van mijn leermeester en aan bestudeerde literatuur ontleen ik een en ander.
Uiteraard zijn er nog overeenkomsten tussen de Surinaamse negers en de bewoners van hun stamland Afrika, maar ook aanmerkelijke verschillen. Zo is in Suriname het gezinsleven minder hecht. Prof. Köbben vertelt van „de passagierende vader", de man die een gezin sticht, een tijdlang ergens anders moet gaan werken, daar een aardig meisje ontmoet en ook met haar aan een gezin begint. Hij hoeft het eerste gezin niet per sé op te geven, maar passagiert tussen beide dorpen of steden, nu eens een tijdje hier, dan weer bij z'n andere geliefde vertoevend.
Hoofdoorzaak van dit verschijnsel is waarschijnlijk **de slavernij** geweest: voor een slaaf zowel als een slavin was een hechte, op genegenheid berustende gezinsband — zoals die in Afrika w e l bestaat — psychologisch gevaarlijk. Elk moment kon de vader, de moeder, de aantrekkelijke dochter of de stevige zoon worden verkocht. Zelfs een goede planter was geen garantie dat niet plotseling alle slaven op de slavenmarkt terechtkwamen; iets wat schrijnend is beschreven in „De Negerhut van Oom Tom" van Harriët Beecher-Stowe. Een goeie, paternalistische planter kon immers óók doodgaan! Daarom was het wenselijk zich geestelijk te pantseren tegen genegenheidsbanden. En zo gebeurde het dat slaven op elke plantage waarheen ze onvrijwillig door „de passagiersboot" van de slavenhandel werden gebracht, een nieuw gezin stichtten. Aldus ontstond het patroon van de passagierende vader.
Een andere factor, die ook van belang kan zijn, is **de moederrechtelijke fami-**

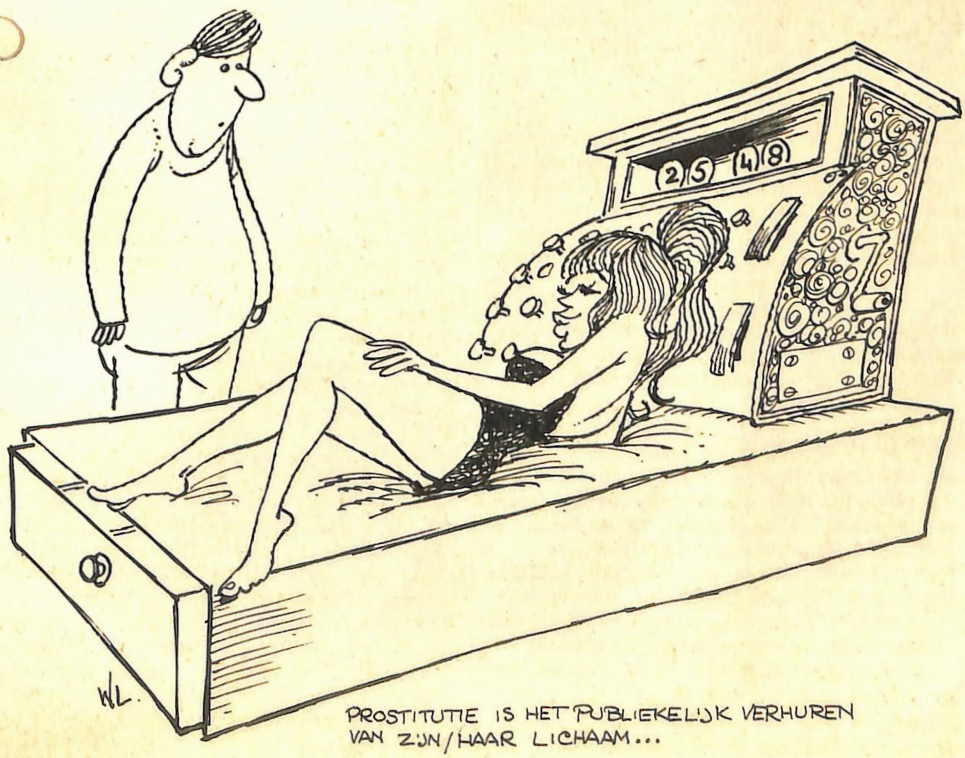

PROSTITUTIE IS HET PUBLIEKELIJK VERHUREN VAN ZIJN/HAAR LICHAAM...

lestructuur bij een deel van de Surinaamse negers. In deze structuur is niet vader, maar moeders broer verantwoordelijk voor de kinderen, omdat de afstamming via de vrouwelijke lijn loopt. Het is aan twijfel onderhevig of deze economisch-historische verklaring **alleen** toereikend is voor het huidige verschijnsel, maar ook na de „emancipatie" in het midden van de vorige eeuw wachtte de bevrijde slaven geen welvaartsstaat — toen niet en nu evenmin. De huidige verre van gunstige economische structuur van Suriname — voor zijn deviezenverwerving vrijwel geheel afhankelijk van een „monocultuur", de bauxietwinning, terwijl de zeer winstgevende verwerking van deze delfstof niet in eigen land geschiedt — zal eenieder bekend zijn. De snelle bevolkingsaanwas en de daaruit voortvloeiende werkloosheid hebben bijgedragen tot het bestendigen van het patroon van de passagierende vader. Zoekend naar werk komen nu de Surinamers ook op onze arbeidsmarkt. Een aantal trouwt hier opnieuw, d.w.z. voor de eerste maal wettig, of blijft aan een licht meisje hangen.
Een werkloze Surinaamse jongeman moet wel heel sterk in zijn schoenen staan, wil hij niet zwichten voor het gemakkelijke souteneursbestaan. Gespeend van een sociaal-wetenschappelijke opleiding, zal hij snel geloof hechten aan de bewering dat de Nederlandse samenleving hem toch zal discrimineren. We moeten hier scherp onderscheid maken tussen racistische discriminatie en discrimineren (verschil maken) op redelijke gronden (5). Van laatstgenoemde, ethisch niet laakbare vorm ben ik, van Chinese afkomst zijnde, zelf wel eens de dupe geweest. Toen ik als student kamers zocht, zei een hospita: „Mijn man was Joods, dus u hoeft me niks te vertellen over de ellende van het racisme, maar ik wil nou eenmaal niet dat mijn trappenhuis gaat ruiken naar de scherpe kruiden die jullie bij 't koken gebruiken!" Toen ik haar had gerustgesteld dat ik net zo lief snert of gebakken aardappels at, vroeg ze me: „Komt u nou uit West-Indië of Oost-Indië. Ik heb van die Westindiërs in huis gehad, maar die moet ik niet meer; ze hebben veel te vaak vrienden op bezoek en vieren te luidruchtig feest."
Tja, deze vrouw was geen racist en ik had dan ook alle begrip voor haar. Maar ik heb evenzeer begrip voor de Surinamer die geen fatsoenlijke kamer kan krijgen en verbitterd denkt: waarom zou ik me ook druk maken — ik red me wel op de Walletjes.
Surinamers zijn echter bepaald **niet** werkschuw.
Nog afgezien van de hier aangehaalde houding van hospita's, ontwikkelt zich een neergaande spiraal: werkzoekende Surinaamse negers (creolen), overal gewantrouwd, rest vaak weinig anders dan de zelfkant van de samenleving. Daarbij speelt de door historisch-economische omstandigheden (slavernij) ontstane voorbestemming tot het passagierend vaderschap stellig een grote rol. Het is nl. opvallend dat de andere Surinaamse bevolkingsgroepen zoals de Hindoestaanse en de Chinese Surinamers **niet** in het rosse leven te vinden zijn. Deze bevolkingsgroepen kwamen pas ná de slaventijd naar Suriname. Ik wijs erop dat hier geen monocausale theorie wordt gepresenteerd: al vóór de migratie naar Nederland heeft de werkloosheid in vele gevallen haar demoraliserende invloed doen gelden.

(Wordt vervolgd)

Drs. H. T. Sie Dhian Ho, geestelijk raadsman Humanistisch Verbond.

BOEKEN & BROCHURES

SOLDAAT SVEJK

Van „De lotgevallen van de brave soldaat Svejk", een klassieke satire, is nu ook het derde en laatste deel in het Nederlands verschenen in de vertoning van Roel Pieters. Het derde deel van de lotgevallen van deze kostelijke figuur spelen zich af in krijgsgevangenschap. Uitgeverij Pegasus, A'dam. Prijs *f* 22,50.

MILIEU RECHT VOOR ZIJN RAAP

Er zijn de laatste tijd vrij snel achter elkaar verschillende boeken over milieurecht uitgekomen. In „Milieuwetgeving" gaat R. W. J. A. Witte te werk zoals de titel van zijn boekje aangeeft: recht voor zijn raap. Alle wettelijke bepalingen op milieugebied worden op een rij gezet, en daarmee basta. Dat heeft weinig nut voor wie niet in wetten en hun toepassing thuis is maar het kan heel handig zijn voor iemand die (een klein beetje) ingewijd is en die alles bij elkaar wil hebben. Uitgeverij Smit, Arnhem. Prijs *f* 14,75.

OOST-WEST

In de serie Arjosbulletins (anti-revolutionaire jongerenorganisatie) is een uitgave over de militaire en politieke verhoudingen tussen „Oost" en „West" verschenen.
In dit bulletin worden de volgende thema's aan de orde gesteld: geschiedenis van het conlict tussen Oost en West na de Tweede Wereldoorlog; het Europese kernwapen; China en de Oost-West verhouding; Europese veiligheidsconferentie en ontwapeningsconferentie in Wenen; Strategie Arms Limitation Talks (SALT).
Te bestellen door *f* 1,50 te storten op gironr. 127164 t.n.v. Stichting Arjos, Den Haag. Vermelden „Oost-West I".

PSYCHIATRIE

„Mensenwerk of gekkenwerk": Dic-map 56 met documentatie over mensen en meningen in de psychiatrie. Beginnend bij de maatschappij, die er vaak de oorzaak van is dat mensen in psychiatrische inrichtingen terecht komen, via ervaringen van mensen, die zijn opgenomen, die zijn ontslagen, naar artikelen over het psychiatrisch ziekenhuis, therapieën en de rechten van de patiënt. Een uitgebreide literatuurlijst en een lijst met adressen sluit de map af.
Dic-map 56 is een uitgave van De Horstink, Kon. Wilhelminalaan 17 te Amersfoort. Prijs *f* 15,90.

LATIJNS-AMERIKA

Kerk en vrede in Amersfoort heeft een brochure uitgegeven over de gewelddloze strijd voor rechtvaardigheid in Latijns-Amerika. De titel is „Geen wapens voor bevrijding" en is geschreven door Joke Schravesande. Een korte inleiding over de situatie in Latijns-Amerika en veel voorbeelden van geslaagde geweldloze acties. Te verkrijgen door storting van *f* 3,50 op giro 435382 t.n.v. Kerk en Vrede, Utrechtseweg 159, Amersfoort.

JEUGDTOERISME

De Stichting Nederlands Overleg voor Jeugdtoerisme en Jeugduitwisseling heeft een nuttige folder uitgegeven onder de titel „Reisweg voor je vakantie". De folder is gemaakt voor jongeren van 14 tot 25 jaar. Er zijn nogal wat jongerenorganisaties die reizen organiseren. Op de folder staan ze overzichtelijk vermeld met hun reisdoelen, wat het karakter van de reizen is enz.
Aan te vragen bij bovengenoemde stichting: Postbus 10832, Amsterdam.

PRO: een klein begin van een nieuwe maatschappij

Binnen enkele maanden werden honderden mensen enthousiast voor het PROidee. Jan Schuiling lanceerde toen zijn plan om met een groep van tien belangstellenden de werkweek in drieën te verdelen. Twintig uur wordt gewerkt in bedrijven. Tien uur is men bezig met welzijnswerk: buurtcommissies, vredeswerk, milieuwerk, jeugdwerk e.d.
De laatste tien uur wordt besteed aan eigen scholing en vorming. Over allerlei maatschappelijke zaken wordt gesproken. Men houdt zich bezig met communicatietraining en politiek, met godsdienst en gezonde voeding en ga zo maar door. Op 1 september 1975 is een proefprojekt begonnen in Deventer. In meer plaatsen is men nu bezig PROgroepen te formeren. De bedoeling is om te komen tot een rechtvaardiger verdeling van inkomen, ruimten, tijd, kennis en invloed. Steeds meer mensen willen een nieuwe levensstijl. Men wil „echter" gaan leven. Meer tijd besteden aan het welzijn van jezelf en anderen. PRO blijkt hiervoor een goede mogelijkheid te zijn. Wie meer over dit projekt wil weten kan schrijven, bellen of langsgaan: Werkgemeenschap PRO, Kannenburg 201, Deventer, 05706-1523.

WIM HEY

Voetballen met... trainers

Volgend jaar moeten de verenigingen uit het betaalde voetbal maar meteen afspreken, dat ze allemaal op dezelfde datum hun trainer ontslaan om vervolgens een maand later te besluiten tot een massale ruil van die trainers. Zo'n volksverhuizing ineens is in ieder geval heel wat overzichtelijker dan wat dit seizoen aan het gebeuren is. Brezsanczyk gaat weg bij Feyenoord, Boskov verwisselt Den Haag voor Feyenoord, Michels volgt Kraay op bij Ajax, maar Michels stapt weer op en Kraay gaat naar AZ, waar Brand niet meer kan samenwerken met Klaas Molenaar. Voor een normaal mens is er geen touw meer vast te knopen, laat staan voor de vakbond van voetbaloefenmeesters, die steeds machtelozer lijkt te worden. Zelfs de VVON-voorzitter in eigen persoon, Jan Rab, werd ontslagen (bij Utrecht) en zijn maat Han Berger was maar al te bereid om de opengevallen plaats in te nemen. De trainersfunctie bij Utrecht is door de VVON besmet verklaard, maar wat zegt dat, als het gilde van coaches meer gekenmerkt wordt door naijver dan solidariteit.

Trainers worden over het algemeen aangesteld door clubbesturen. In het verleden is wel eens een voorzichtige poging gedaan de spelersraad in te schakelen bij de aanstelling, maar de verenigingsleiders kregen al spoedig het argument in handen, dat er met een verdeelde spelersgroep niet viel te werken. Dat onder meer heeft er in geresulteerd, dat de laatste jaren heel wat ondernemingsraden van voetballers zijn opgeheven. Een ontwikkeling, die volkomen tegengesteld is, aan wat zich maatschappelijk in dit opzicht voordoet. De Nederlandse profvoetballerij is kennelijk te autoritair gestructureerd om medezeggenschap in enigerlei vorm mogelijk te maken. Alleen een jongen als Cruyff heeft nog wel eens wat invloed op de samenstelling of taktiek van een nationaal elftal. Maar niet, omdat hij als werknemer dat recht heeft verworven, nee alleen maar vanwege zijn eminente voetbalkwaliteiten. In alle facetten van het Nederlandse voetbal is de hiërarchie van bestuur-trainer-spelers verankerd en de voetballers zelf zijn er kennelijk zo aan gewend geraakt, dat ze niet anders meer willen. Ook binnen het veld verwachten, ja eisen ze zelfs een hiërarchie. Vrijwel elk Nederlands team heeft een

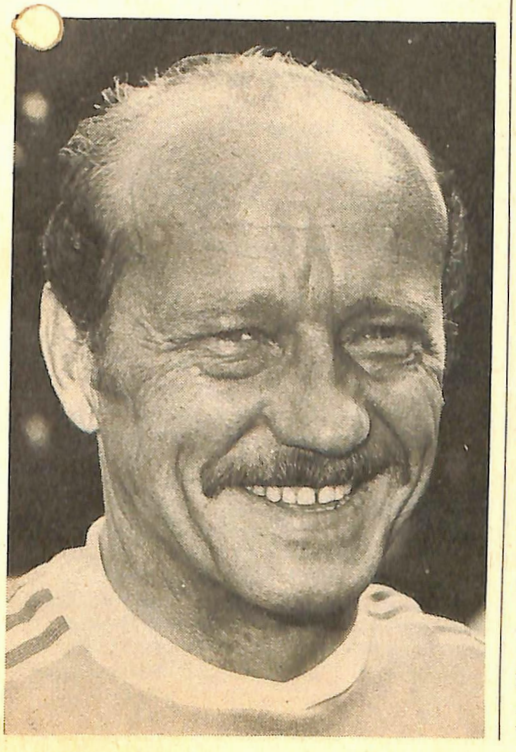

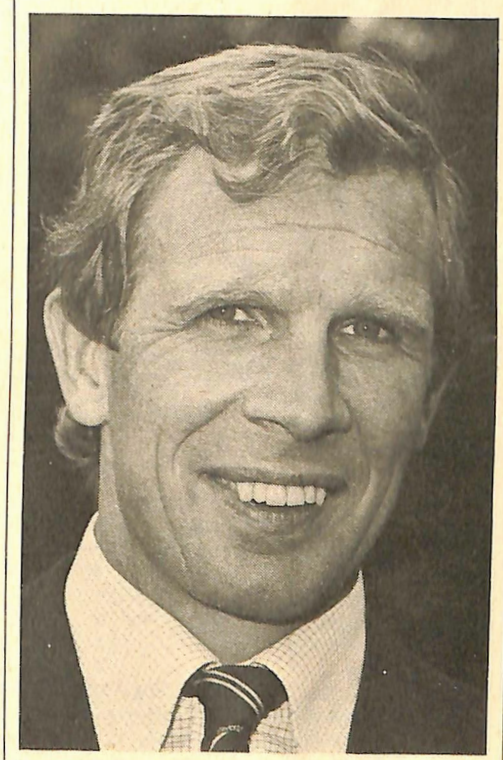

paar vedetten nodig, jongens met spelinzicht, leiderscapaciteiten en wat al niet. Feyenoord heeft Van Hanegem, PSV heeft Van der Kuijlen, Den Haag heeft Mansveld, NEC Jan Peters en Ajax? Ajax heeft niemand meer met die kwaliteiten. De Amsterdamse club was vroeger gewend zich te schikken, naar wat vooral Cruyff beliefde. Toen die echter vertrokken was, kwam Ajax in moeilijkheden, waarvoor spelersaankopen geenszins de oplossing bleken. Ajax miste eenvoudigweg een nieuwe leider binnen het veld en zelfs Michels die (mèt Cruyff) een ongeregeld zootje tot de tweede voetbalnatie ter wereld kon omtoveren, bereikte niets.

Niets is misschien wat veel gezegd. In het begin van zijn (terug) komst draaide Ajax weer op een redelijk toerental. Het waren echter schijnsuccessen, zoals ook

de overwinningen van Feyenoord na het vertrek van Brezsanczyk schijnsuccessen zullen blijken te zijn. Voetbalteams willen nog wel eens gevoelig zijn voor het schok-effect van een trainerswisseling. Degenen, die jaren of (tegenwoordig) maanden gekankerd hebben, werken weer om hun gelijk te bewijzen, de anderen proberen zich uit te sloven voor de nieuwe trainer, omdat immers de vaste plaats in het elftal niet in gevaar mag komen.

De psycholoog Michels maakte daar aanvankelijk bij Ajax gebruik van door veel te wisselen, door onrust en onzekerheid te zaaien. Iedereen arbeidde weer als in oude dagen, maar een trainer moet al bijzonder inspirerend zijn, willen zulke kortstondige effecten behouden blijven. Michels bleef wisselen en waar hij rust in de ploeg beoogde, daar oogstte hij onevenwichtigheid. Het is natuurlijk niet toevallig, wanneer klassevoetballers als een Gerrie Mühren of René Notten midden in het seizoen met een ernstige vormcrisis te kampen krijgen.

Goed, sommige clubs spelen na een trainerswisseling gedurende korte tijd boven hun kunnen of op de top van hun kunnen, maar onverbiddellijk komt ook de werkelijke kwaliteit weer terug. Twente is misschien de enige Nederlandse ploeg, die geen typische leider in het veld nodig heeft en vanuit de collectiviteit opereert, zoals dat gebruikelijk is in Oosteuropese landen. Ook daar bevinden zich zeldzame talenten, maar hun rol in het veld (zie het Poolse nationale team of Dynamo Kiev) is totaal verschillend. De gemiddelde Nederlandse trainer, die van baan wisselt en naar een topclub verhuist, kan rekenen op een korte contractperiode, als het elftal spelbepalende voetballers mist. Michels is daarom waarschijnlijk maar niet naar AZ gegaan en Kraay zal het er moeilijk krijgen. En zeker met Klaas Molenaar, de man van DD, zoals dat in Alkmaar heet. Van Democratische Dictatuur.

HANS VAN WISSEN 11

Over de dood van Jan Soldaat

Goed beschouwd is die militaire opleiding een verduveld eenzijdige zaak. De feitelijke en mentale training is erop gericht om, zo daar aanleiding toe bestaat, de vijand uit te schakelen. Laten we mekaar geen mietje noemen; dat betekent dood en verderf, hoe goed bedoeld ook.

Om meteen misverstanden te vermijden: ik bedoel dit louter constaterend, wars van enig vooroordeel. Het oorlogsbedrijf in volle gang trekt een spoor van dood. Wie de geschiedenis erop doorloopt breekt z'n nek over de voorbeelden. Maar in de militaire voorbereiding gaat het altijd om *andermans dood* en *eigen overleving*. Dat is misschien wel begrijpelijk, maar komt neer op struisvogelpolitiek. Want op het slagveld zijn er twee vijanden en slaat de dood aan beide zijden toe, zonder persoonlijke voorkeur. Waarom wordt Jan Soldaat niet op z'n eigen mogelijke dood voorbereid?

Het zal op het eerste gezicht z'n gevechtskracht niet en z'n gevechtsbereidheid nog minder ten goede komen, dat laat zich raden. Maar moet dat iemand belemmeren over z'n eigen mogelijke dood na te denken, als de statistische kans erop zo beduidend toeneemt? Trouwens, iemand die zich met z'n eventuele sterven verzoend heeft lijkt me moreel aan kracht te hebben gewonnen. Zeker als je beseft hoevelen hun leven min of meer bewust in de waagschaal hebben gelegd, gezien de doelstelling van de militaire strijd waarin zij betrokken raakten.

Ik vrees dat m'n pleidooi voor stervensvoorbereiding voor dienstplichtigen op z'n minst bevreemding zal oproepen, maar ik meen het toch bloedernstig.

Laat ik mijn eigen ervaring van toen als uitgangspunt nemen, voorbereid als ik werd op het militair gebeuren en mijn specifieke taak daarin.

Voordat ik per ongeluk bijna een sergeant raakte en het lood dat ik per mitrailleur liggend vanaf de brits verzond in het houtwerk belandde, zag men in mij een geheide scherpschutter. Ik kreeg te verstaan dat ik moest proberen raak te schieten, d.w.z. in de middelste cirkel van het hoofd van een getekende mansfiguur. Kort daarvoor had ik instructie ontvangen hoe ik met een op het geweer gemonteerd mes in de denkbeeldige buik van een liggende pop moest prikken, het mes omdraaien, mijn voet op de nogmaals denkbeeldige buik zetten om tegendruk te creëren, en het hele zaakje dan terug trekken. O ja, rare kreten als *oe-aaaaah!* hoorden daar nog bij, naar mij door deskundigen verteld werd om jezelf psychisch af te leiden, zodat je niet nadacht bij het verschrikkelijks dat je aan het doen was. Het helpt heus, zeiden ze, schreeuw maar lekker.

Ook leerde ik hoe je het een heleboel vijanden tegelijk zuur kunt maken door bijvoorbeeld een handgranaat naar ze toe te gooien (wel eerst even die pin eruit trekken en dan niet te lang wachten). Bij een van die lessen is nog eens een jong officier doodgegaan, maar dat bedoelde ik niet in het begin, want er was geen vijand in de buurt, het was gewoon een explosie tussen louter medestanders, per ongeluk.

Van andere apparaten zoals houwitsers, draagbare raketten en pistolen weet ik niet veel, daar hoefde ik niet voor te leren, maar dat je eraan kunt doodgaan dacht ik wel.

Nu was dat allemaal niet voor ons bedoeld, maar voor de vijand dus. Het plotselinge besef echter dat in allerlei andere landen precies zo werd geoefend gaf echter opeens te denken. Stel je voor dat dat serieus afgeschoten werd. Zo denkbeeldig was dat niet, want Vietnam bestond al. Ik ging daarover nadenken, en ik moet zeggen: mijn omgeving schoot daarbij niet spontaan te hulp.

(uit: Images of War — Robert Capa)

HARDOP DENKEN

Zou dat nu anders zijn? Allerlei apparaten zullen wel vervangen zijn door betere, maar de kans dat je eraan gaat lijkt me eerlijk gezegd reëel, als het [illegible]nens wordt. Nou kun je wel denken dat het zo'n vaart niet loopt en eerlijk gezegd hoop ik dat van harte, maar we doen Neêrlands defensie-inspanning toch schromelijk tekort als we het geheel afdoen als een *net-alsof* spelletje. Reële inzetbaarheid blijft het oogmerk, anders kunnen we alle tijd, geld en moeite waarachtig beter besteden.

Jan Soldaat blijft zich voorbereiden op mogelijk doden, maar niet op mogelijk gedood worden. Hoe meer ik erover nadenk, hoe meer ik echter geloof dat dat laatste inderdaad geen onderdeel van de militaire training kan zijn. Je eigen dood, de hypotheek die rust op de militaire taak, kan niet anders dan onderwerp zijn van persoonlijke bezinning. Een bezinning op — hoe kan het anders? — het leven. Van jezelf en van anderen. Om je tot (ver)antwoorden te prikkelen zou ik ook een vraag kunnen stellen, tot slot. Dat anderen gediend kunnen worden door jouw strijd zul je wellicht inzien, maar welke betekenis heeft jouw mogelijke dood nu voor je eigen leven?

CASPER VOGEL

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman.
Coornherthuis,
Hoofdstr. 84, Driebergen
Telefoon 03438-2878
Redacteur A. Zoetebier
Hoofdraadsman

EGO

LAD VAN DE HUMANISTI VOOR MILITAIREN. NR 6 - JUNI 1976 - 15e JAARGANG
tsprijs ƒ 6,— per jaar. t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te
litairen ontvangen

Worden de Antillen onafhankelijk
Misdaad en straf
Clark Terry
Three days of the Condor
Het rosse leven
Topturnen dames

Vaste medewerkers
Bert van de Kamp
Peter J. Morée
Rien Robijns
Casper Vogel
Bert Vuijsje
Hans van Wissen
Dick Zaal